

ATSIGRĮŽUS ATGAL

Į *Metų* redakcijos klausimus atsako rašytojas Vytautas SIRIJOS GIRA

Jūsų biografija bene spalvingiausia iš visų XX a. lietuvių rašytojų. Esate tikras vilnietis. Kaip prisimenate savo vaikystės Vilnių? Ar nebuvo gaila to miesto palikti?

Mano vaikystės Vilnius panašus į nūdienį nebent didingomis bažnyčiomis ir Nerimi, nors ir ji anuomet buvo platesnė ir vandeningesnė. Kai aukštutinę upės dalį pasigrobė Minskas, Neris nustojo buvusi „mūsų upelių močiutė“, kaitresnę vasarą tai vos ne upeliūkštis. Antakalnis tarsi baigdavosi ties Šv. Petro ir Povilo bažnyčia, o toliau – tik reti pavieniai namukai. Ten, kur dabartiniai Lazdynai, tįsojo kaimelis, vadinamas Leščinuvka, ir nebuvo tų mūrinių masyvų nei Žirmūnuose, nei Karoliniškėse ar Fabijoniškėse, nekalbant jau apie Pašilaičius. Miestas buvo glaustesnis, 40 procentų gyventojų sudarė žydai, sutelkdami miestui nepakartojamą orientališką koloritą, pasibaigusį genocidu 1941 metais.

Kiek prisimenu, nors išvykau iš gimtojo miesto teturėdamas aštuonerius metus, Vilnius buvo linksmas miestas – su kavinėmis, mugėmis, teatrėliais ir visapusiška tautine tolerancija, kuri baigėsi prasidėjus lietuvių-lenkų konfliktui dėl Vilniaus, atsiradus demarkacijos linijai, atskyrusiai okupuotą Lietuvos sostinę nuo jos kamieno. Net ir dabar prisimenu lenkų-lietuvių kovų atgarsius. Bene 1920 metais jau Kaune, vedamas J. Tumo-Vaižganto, mačiau, kaip atskrido lenkų karo lėktuvas, vėliau numetęs kelias bombas prie Generalinio štabo Gedimino gatvėje. O palikti Vilnių man tada nebuvo gaila, nes su motina, įsėdę į arkliais kinkytą vežimą, vykome pasitikti tėvo, grįžtančio į Kauną iš bolševikų kalėjimo. Taip bent atrodė mažam vaikui.

Įsiskverbus giliau į atmintį, ne toks jau oficialus ir valdiškas buvo mano vaikystės Vilnius, kokį čia dabar bandžiau pavaizduoti. Ir ar iš tikro nebuvo gaila jo palikti?

Vienas pirmųjų mano prisiminimų, įstrigusių atmintyje, tai – Katedra (šiuo metu jau Arkikatedra). Kai dar gyvenom Žvėryne (tenai, Latvių gatvėje, esu ir gimęs), gana tolimą kelią iš Pušų gatvės kulniudavau pėsčias pats vienas iki namo, kur dabar įsikūręs Sąjūdis ir laukia lankytojų Literatų svetainė, pas pianistę poniją Kymantienę. Ji išmokė pažinti natas ir skambinti jau gana sudėtingus kūrinius. Vedžiodavo mane tėvai pas pažįstamus ir šeimos draugus, kuriems ir demonstruodavau savo „meną“. Rašau kabutėse, nors tada kaip vaikas ir nustebindavau susirinkusius, o vėliau viską, ką buvau išmokęs, fatališkai pamiršau. Taigi eidamas pas muzikos mokytoją jau iš tolo kaip užhipnotizuotas žiūrėdavau į tris šventųjų statulas, iškilusias aukštai ant Katedros stogo, kurios po keliasdešimties metų, užkabintos lynais prie traktorių (ar tankų?), buvo šventvagiškai nugriautos. Pušų gatvėje gyvenau linksmai, su kaimynų vaikais, lenkiukais, sustatę kėdes ratu, „važiuodavome“ traukiniu į Varšuvą. Vyko Pirmasis pasaulinis karas, net ir dabar gerai prisimenu karininką daktarą Karlą Albernetti, stomatologą, apsigyvenusį viename konfiskuotame mūsų buto kambaryje. Jis pasipasakojo, kad jo motina – Prūsijos lietuvaitė. Mano archyve dar yra ir jo nuotrauka. Daugelį Žvėryno kvartalų gobė vešlūs medžiai, Neries posūkyje, priešais Vingio parką, kur dabar želia tiktai skurdi žolė, dunksojo tankus pušynas. (Jau daug vėliau toje pačioje vietoje, tik jau be pušų, atsisėdęs ant geležinės sijos rašiau savo „garsųjį“ romaną *Voratinkliai draikės be vėjo*, bet apie tai vėliau.)

Po klek laiko iš Žvėryno persikėlėme į Bonifratrų gatvę, visai netoli Katedros. (Dabar šis namas Lauryno Stuokos-Gucevičiaus gatvėje pažymėtas 13-uoju numeriu.) Mūsų butas užėmė visą antrąjį aukštą. Karas buvo jau besibaigias, tačiau kovos Vilniuje tebevyko. Kartą per lenkų ir bolševikų

susišaudymą mūsų namas atsidūrė pačiame mūsų centre, ir kulkos jo sienas suvarpė kaip rėtį. Per susišaudymus mane slėpdavo kambarėlyje be langų. Gyvenant šiame name, tėvas Lietuvos Vyriausybės buvo paskirtas Vilniaus karo komendantu, čia jis ir pasirašė įsakymą iškelti Gedimino bokšte lietuvišką trispalvę. Pats tuo metu sirgo sunkiu gripu, vadinamąja „ispanka“, kuris bene trejetą metų siaubino pasaulį, nuvaręs į kapus daugiau žmonių negu karas. Trispalvę iškėlė kapitonas Kazys Škirpa su palyda. Deja, ji plevėsavo labai neilgai. Įvykiai Vilniuje susiklostė ne Lietuvos naudai, ir virš Gedimino pilies ilgai karojo svetimų valstybių vėliavos.

Mano vaikystėje vėliavos keitėsi dažnai, ne ta pačia uniforma vilkėdami pražygiuodavo svetimų šalių kareiviai, keitėsi santvarkos ir gyvenimo būdas, tik badas buvo pastovus. Teko ragauti keptų varnų, nors neprisimenu jų skonio, o arklienos kepsniai jau buvo tikras delikatesas. Prisimenu sužeistus lenkų kareivius, kai jie gailėstingųjų seselių vedami šlubčiojo Universiteto gatve. Tačiau net badas nebuvo toks pastovus kaip šimtamečiai Vilniaus mūrai, didingai stūksanti aikštėje varpinė, na ir dar didingesnis kalno papėdėje šviečiantis – ar tvieskiant saulei, ar žvelgiant blyškiam mėnuliui – pastatas.

Mane tuomet stebino ne tik Katedros išorė, jos baltos kolonos su paslaptینگais šventaisiais ir pranašais. Ir turbūt dar ne maldingumas buvo mane pagavęs, bet slėpinga šviesa, sklindanti nuo altorių – tiek nuo centrinio, tiek iš gausių koplytėlių. Paveikslai paukuotais rėmais, gipsinės statulos, riteriai (o gal šventieji?), taip man atrodė, žvilgančiais šarvais ir vargonų gausmas, nuo kurio kartais virpėdavo maldyklos sienos.

Tada dar nežinojau, kad su Vilniaus katedra mane sieja ir dar šis tas. Vaiko nedomino jo genealogija, pagaliau su manim šeimoje niekas apie tai nebuvo kalbėjęs. Visa tai sužinojau jau žymiai vėliau. Mano tėvas buvo pavainikis, ir jį įsūnijo Katedros vargonininkas Konstantinas Giro-Syryjskis, – štai iš ko transformavosi Sirijos Gira. Iki 1940 m. Ir mano tėvo dokumentuose buvo įrašyta dviguba pavardė, nors savo kūryboje tėvas ja nepasirašinėjo. Beje, mano pirmoji anksti mirusi žmona buvo kilusi iš Pancežinskių giminės, tos pačios kaip ir Vilniaus vyskupas Karolis Pancežinskis, prieš porą šimtų metų gana liūdnai pagarsėjęs tuo, kad galutinai išgujo iš Katedros lietuvių kalbą.

Gijų, rišančių mane su vaikystės Vilniumi, buvo ir daugiau. Tai ir priešais Šv. Jono bažnyčią buvęs Marijos Šlapelienės knygynas, kuriame pirkdavome lietuviškas knygas (Anderseno pasakos ir Prano Mašioto knygelės darė man didžiulį įspūdį), tai ir Šv. Mikalojaus bažnyčia, kur vykdavo pamaldos lietuvių kalba, o parapijos salėje būdavo rengiami lietuviški vakarai, ir aš, ketvertų metų vabalas, ten deklamavau eilėraštį, bet pamiršęs antrąjį posmą, o pirmąjį pakartojęs du kartus, pasitraukiau iš scenos aidint audringiems plojimams. Prisimenu ir lietuvišką spektaklį Eglė žalčių karalienė išnuomotoje lenkų „Liutnės“ teatro salėje (dabar ten Lietuvos dramos teatras, tik labai pasikeitęs, su trimis mūzomis virš jėjimo). „Liutnės“ salė man tada pasirodė milžiniškai didelė. Visa tai buvo mano vaikystės miestas, kurį praradau dvidešimčiai metų...

Reikėtų dar paaiškinti, kodėl motina, pasiėmusi mane, taip skubiai vyko į Kauną, palikusi gana prabangų butą ir viską, ką buvom užgyvenę. (Vėliau lenkai visą mūsų turtą konfiskavo.) Tuo metu, kai bolševikai suėmė ne vieną Vilniaus lietuvių veikėją, – vyskupą Mečislovą Reinį, advokatą Vladą Stašinską, mano tėvą bei kitus – ir pėsčiomis varė juos į Smolenską ir Daugpilį, viename Vilniaus lenkų dienraštyje pasirodė žinutė, kad mano tėvas sušaudytas miške prie Vilniaus. Motina aplankė visus pamiškės kaimelius, bet niekur nieko nesurado ir nieko konkretaus nesužinojo. Todėl, kai tik gavo žinią apie tai, jog vilniečiai įkaltai bus iškeisti į suimtus Kaune komunistus, nieko nelaukdama nusprendė važiuoti. Taip ir išvažiavome, nieko su savimi nepasiėmę, arkliais iki Kaišiadorių, o iš ten jau traukiniu į Kauną. Taip

mano vaikystės epopėja ir baigėsi.

Kaip Jus veikė tėvo šešėlis? Kokį radote Kauną, kaip veikė tėvo literatūrinė aplinka?

Tėvo šešėlis manęs kaip literato visiškai netemdė: buvome skirtingi, būtų neįmanoma mūsų supainioti. Net savo pavardes rašėme kitaip – aš pagal paso duomenis, tėvas pavardę sutrumpindavo. Pirmuosius savo bandymus parodžiau tėvui ir išgirdau patarimą: „Nerašyk eilėraščių“. Mano žurnalistiniai „opusai“ buvo jau spausdinami periodikoje, dėl jų su tėvu net nesitardavau. Tačiau kai ėmiau rašyti „kitoniškai“, nutolęs nuo pomaironinės stilistikos, ir vėl parodžiau tėvui; Jis atšaukė savo ankstesnįjį sprendimą. Ir ne tik atšaukė, bet pirmąjį mano eilėraščių rinkinį „Golas į ateitį“ jis savo lėšomis ir išspausdino, nes pats nebūčiau įstengęs to padaryti, ir jokia leidykla nebūtų tos knygos išleidusi. Nors kas žino? Antanas Kniūkšta, „Sakalo“ bendrovės direktorius, ko gero, būtų surizikavęs. Tik aš nebūčiau drįsęs į jį kreiptis.

Truputį nukrypsiu nuo temos. Nuo Sibiro ir gulagų Antano Kniūkštos neišgelbėjo ir tai, kad jo leidyklos durys būdavo atviros ir kairiesiems rašytojams: Petras Cvirka pripažino tik „Sakalo“ bendrovę. Grįžęs iš tremties į Kauną. A. Kniūkšta gyveno labai jau skurdžiai. Kiek galėjo, padėjo jam geranoriški Maironių namų darbuotojai, Dominykas Urbas, dar keli bičiuliai. Oficialioji biurokratija buvo kaip akmeninė siena, nepadėjo net atkaklios Antano Venclovos pastangos išrūpinti padoresnę pensiją. Taip ir skurdo šis krikščioniškos sielos žmogus iki pat mirties.

Kauną radome nykų, provincialų, nors ir vadinamą jau laikinąja sostine. Pirmoji mūsų pastogė buvo menkame viešbutėlyje Maironio gatvėje. Motina, atvykusi be pinigų, negalėjo apsigyventi „Metropolijoje“ (vėliau – „Lietuvos“ viešbutis) ar „Versalyje“. Tačiau viešbutėlio savininkų žydų paslaugumas ir nuoširdumas iš dalies atpirko komforto stygių. Dar negalėjome tada su motina pro mūsų kambario langą grožėtis Chaimsono namais, aukštais ir respektabiliais, suprojektuotais architekto V. Landsbergio-Žemkalnio. Gražūs, Kauną puošiantys pastatai tada dar glūdėjo tik architektų svajonėse. 1919-ųjų Kaunas buvo dulkinas, grįstas akmenimis (kai kur negrįstas), su mediniais šaligatviais ir latakais jų pakraščiuose. Po lietaus, plūstant tais latakais purvinam vandeniui, buvo smagu plukdyti popierinius laivelius. Metai iš metų miestas augo, plėtėsi ir gražėjo. Aš augau kartu su šiuo miestu, o miestas jaugo į mane. Kai po dvidešimties metų jau visam laikui palikau Kauną, buvo atplėšta ir dalelė manojo „aš“.

Tėvui sugrįžus iš bolševikų kalėjimo, gyvenimas stabilizavosi. Apsigyvenome Rotušės aikštėje, priešais šimtmečius skaičiuojančią „Baltąją gulbę“ ir Jėzuitų bažnyčią, pietaudavome „Rūtos“ valgykloje Ukmergės plente. Po to gyvenome viename bute su Kaziu Binkiu. Mes tenkinomės dviem mažais kambarėliais kiemo pusėje, vieno jų langas buvo po laiptais, vedančiais į antrą aukštą. Kaimyninis profesoriaus P. Avižonio namukas stovėjo Maironio ir Kalnų gatvės kampe. Kalnų gatvė tuomet tebuvo smėlio pustoma dykvietė. Vėliau ji tapo viena gražiausių Kauno gatvių, pavadinta Vlodo Putvinskio vardu. Mūsų buto savininkas buvo lenkas ponas Reikalas, o jo brolis – lietuvis Reikalas, tuo metu Kauno sunkių darbų kalėjimo viršininkas.

Tėvą paskyrė Žvalgybos skyriaus viršininku. Jam buvo pavesta nukenksminti karinės lenkų organizacijos POW (Polska Organizacja Wojskowa) ruošiamą pučą, kuriam pavykus vietos lenkai būtų kreipęsi pagalbos į reguliariąją Lenkijos kariuomenę. Mūsų namai, jau Donelaičio gatvėje, iš dalies virto tvirtove. Viename kambaryje stovėdavo sunkusis kulkosvaidis „Maksimas“, kurį kareiviai naktį išnešdavo iš namų ir nukreipdavo į sodo gilumą. Intelligentų kuopos (taip vadinosi Žvalgybos skyriaus dalinys) aktyvumo dėka operacija pavyko. Lenkų ruoštas karinis perversmas sužlugo. Tėvas su savo padaliniu išvyko į Kaišiadorių apylinkes, o aš buvau paliktas astronomo Bernardo Kodačio šeimos globai. Kai

grįžau į namus, jau nebuvo nei kulkosvaidžio „Maksimo“, nei kareivių. Dabar čia ėmė lankytis poetai. Atsimenu Balį Sruogą ir Faustą Kiršą. Kaune sklido kalbos apie artėjančią pasaulio pabaigą, o mūsų didžiuliame sode sirpo auksinės, medaus saldumo kriaušės. Tokių kriaušių daugiau niekada ir niekur nesu ragavęs. Tai buvo vaikystės kriaušės.

Tuo metu visai netikėtai iš Vilniaus į Kauną atvyko mano senelė iš motinos pusės Marija Savickienė. Atėjo ji pėsčiomis, be jokių dokumentų, įveikusi visas sienas ir užtvaras. Visad ją prisimenu kaip patį artimiausią draugą, sąmojingą ir linksmą, be galo atsidavusią šeimai. Neilgai tada užsibuvome Kaune. Tėvas buvo paskirtas Marijampolės apskrities viršininku, ir mes metams išvykome. Marijampolėje mane mokė Vargdienės Seselės. Teko ten pamatyti ir klijimo teatro spektaklį (vieną iš paskutiniųjų Lietuvoje). Kai po metų žydiška „karieta“ (tai buvo vienintelė susisiekiimo priemonė su Marijampole) grįžome į Kauną, trenkė stiprus degėsių tvaikas. Gaisras buvo nusiaubęs senamiestį.

Taigi tokios buvo mano pirmosios dienos (ar mėnesiai) išvykus iš lenkų okupuoto Vilniaus.

O kaip veikė tėvo literatūrinė aplinka?

Man dabar atrodo, lyg būčiau buvęs koks pašalinis stebėtojas. Atsimenu didingą ir rūstaus veido Maironį mūsų namuose. Labai dažnas svečias buvo Vincas Krėvė-Mickevičius. Iki paskutiniųjų savo gyvenimo dienų lankydavosi Lazdynų Pelėda (Sofija Pšibiliauskienė). Tuo metu pažinojau jau beveik visą Kauno literatūrinį elitą, tik nelabai prisimenu aplinkybes, kaip su tais iškiliais žmonėmis susipažinau. Dar būdamas Jėzuitų gimnazijos mokiniu ginčijausi literatūriniais klausimais su mus aplankiusiu konservatyviuoju Adomu Jakštu. 1934 m., kai buvau priimtas į Lietuvos rašytojų draugiją, jau buvau bendravęs ar susitikęs vos ne su visais Lietuvos rašytojais.

Po pirmojo eilėraščių rinkinio Golas į ateitį (1931) buvote smarkiai puolamas literatūrinėje spaudoje. Kaip reagavote į kritiką?

Neprisimenu, kad po pirmojo eilėraščių rinkinio būčiau smarkiai nukentėjęs. Gal užkabino *Trečias frontas*, gal šiaip kas pasišaipė. Kai 1934 m. mane priėmė į Lietuvos rašytojų draugiją, kažkuris laikraščio parašė, kad į rašytojų susirinkimą „Gira atsivedė Giriuką“. Tuo pašaipos ir baigėsi. Kritikos būdavo, bet teigiamų vertinimų būdavo daugiau. Iki 1937 m. buvau išleidęs keturis eilėraščių rinkinius. Patekau net į Kazio Binkio sudarytus *Antruosius vainikus*. Mėgdavau dalyvauti literatūros vakaruose, kurie to meto Lietuvoje buvo labai madingi. 1935 m. Taline „Estonijos“ teatre vykusiame estų-lietuvių literatūros vakare Lietuvai atstovavome su Antanu Miškiniu, Vytautu Alantu ir Ale Sidabraite. Žodžiu, neturėjau progos ir laiko liguistai reaguoti į kritiką. Kur kas labiau sielodavaus dėl korektūros klaidų išspausdintuose savo tekstuose.

Kaip Jus ir Jūsų kūrybą veikė Kauno literatūrinė bohema?

Aš net nežinau, ar buvo Kaune literatūrinė bohema tikrąja to žodžio prasme, kokia pavaizduota Puccini'o (Pučinio) operoje. Buvo Kazio Binkio ir Antano Rimydžio kompanijos, gal Teofilio Tilvyčio, bet nė viename tokių susibūrimų nesu dalyvavęs. Kalbėjo, kad pavojinga sėdėti šalia išgėrusio Rimydžio, nes kažkurią akimirką jis tampa agresyvus. Sklido šnekos, kad kartą sudaužyto butelio šukėmis suaižė Augustino Griciaus krūtinę ir veidą. Man tokių scenų matyti neteko. Jonas Marcinkevičius mėgdavo paprastas karčemas ir neišrankius draugus. Apie kūrybą ten tikrai nebuvo diskutuojama.

Apie 1934 m. kurį laiką buvau suartėjęs su Jonu Kossu-Aleksandravičium. Dažnai užsukdavom su juo ir Antanu Miškiniu į „božegraiką“. Taip neoficialiai vadinosi Tumo (laimei, ne Tumo-Vaižganto) restoranėlis

Laisvės alėjoje, kieme netoli miesto sodo ir teatro. Negrojo tenai orkestras, ir aplinka nebuvo prabangi, garsėjo jis kulinarija, geriausia visame Kaune. Užsisakydavom burnoje tirpstančius karbonadus (gal net neįtikėtina, bet Kossu buvo didelis gurmanas), išgerdavom ir spaustinės – stiklinė saldžios arbatos su citrina, atskiestos spiritu. Sunku pasakyti, kiek to spirito ten buvo – trečdalis stiklinės ar pusė, bet po spaustinės net speiguotą žiemą pasidarydavo šilta ir atsirišdavo liežuviai. Aš, kaip jauniausias, galbūt daugiau klausydavau, negu šnekėdavau. Spręsdavome įvairias buitines problemas, aptardavome miesto aktualijas, mažai gilindamiesi į kūrybos ištakas. Žymiai vėliau Kossu (jau tapęs Aisčiu) savo laiškuose iš JAV atvirai ir nepaprastai įdomiai atsiskleisdavo kaip poetas, papasakodamas vieno ar kito savo eilėraščio užuomazgas. Kai kurios ištraukos iš J. Aisčio laiškų pacituotos V. Kubiliaus parengtoje rinktinėje *Katarsis*.

Žinoma, bendravau aš ne vien su poezijos tūzais. Literatai buvo ne vien elitas, bet ir bandantys prasimušti į didžiąją literatūrą. Klemensas Dulkė (tikroji pavardė Baltutis) dar neišsikovojo tvirtos vietos Parnase, tačiau poetinio talento nestokojo. Ko jam trūko? Gal poetinės kultūros, kuri įgyjama ne per vienerius metus. Charakteringo veido žemaitis iš Vieکشنیų, priklausęs pačiai dešiniausiai studentų korporacijai „Lietuva“, savo prigimtimi buvo tolerantas ir anaipol ne šovinistas. Kažkaip mane patraukė jo kampuotas charakteris, ir mes susidraugavome. 1933 m. mudu sumanėme išleisti nedidelį almanachą, parinkę keletą Jaunų poetų, dar nespėjusių užkopti į Olimpo viršūnę. Būdamas šio leidinio sumanytojas, visą juodą techninį darbą ir redagavimą užkroviau ant Klemenso Dulkės pečių. Anais metais spausdinama buvo greit, taigi tais pačiais metais ir pasirodė kuklus, minkštu burokinės spalvos viršeliu almanachas *Septyni*, kuriame pasirodė dar nekarūnuotų poetų vardai – Stasys Būdas, Mykolas Linkevičius, Kazys Zupka (tikroji pavardė Kectoris), Alė Sidabraite (Žalinkevičaitė-Petrauskienė), Stepas Zobarskas, Klemensas Dulkė ir Vytautas Sirijos Gira. Į almanachą nepateko nė vienas kairiųjų poetų, nors tada į tai nebuvo atkreipę dėmesio, laikydami poeziją aukščiau bet kokių politinių pažiūrų. Buvome įsitikinę, kad poetinė kalba netinka vedamiesiems straipsniams.

[...]

Metai, 1996 m. balandis, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996, p. 100–104.